

Date: 19th June-2026

**MAISHIY CHIQINDILARNI BOSHQARISHNING EKOLOGIK VA GIGIYENIK
AHAMIYATI**

Rustamov Asadilla Pardayevich

Qarshi Abu Ali ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi

Annotatsiya: Aholi sonining ortishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi va iste'mol madaniyatining o'zgarishi natijasida maishiy chiqindilar hajmi butun dunyoda tobora ortib bormoqda. Ushbu holat ekologik muvozanat, aholi salomatligi va sanitariya-gigiyena holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatmoqda. Maishiy chiqindilarni to'g'ri yig'ish, tashish, saralash, qayta ishlash va utilizatsiya qilish atrof-muhitni muhofaza qilishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chiqindilarni samarali boshqarish tuproq, suv va atmosfera havosining ifloslanishini kamaytirish, yuqumli kasalliklarning oldini olish hamda tabiiy resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Mazkur maqolada maishiy chiqindilarning ekologik va gigiyenik ahamiyati, ularning atrof-muhitga ta'siri, zamonaviy boshqaruv usullari hamda chiqindilarni kamaytirish bo'yicha istiqbolli yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: maishiy chiqindilar, ekologiya, gigiyena, sanitariya, chiqindilarni boshqarish, qayta ishlash, atrof-muhit muhofazasi.

Kirish

XXI asrda insoniyat oldida turgan global ekologik muammolar orasida maishiy chiqindilarni boshqarish masalasi alohida o'rin egallaydi. Aholi sonining ortishi, ishlab chiqarish hajmining kengayishi va iste'mol mahsulotlari turining ko'payishi natijasida hosil bo'layotgan chiqindilar miqdori yildan yilga ortib bormoqda. Jahon Banki ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda har yili milliardlab tonna qattiq maishiy chiqindilar hosil bo'ladi va mavjud tendensiyalar saqlanib qolsa, bu ko'rsatkich kelajakda yanada ortishi kutilmoqda.

Maishiy chiqindilar tarkibiga oziq-ovqat qoldiqlari, qog'oz, plastik mahsulotlar, shisha, metall buyumlar, to'qimachilik mahsulotlari va boshqa turli materiallar kiradi. Ularning noto'g'ri saqlanishi yoki utilizatsiya qilinishi ekologik muhitning ifloslanishiga, sanitariya holatining yomonlashishiga va aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bugungi kunda chiqindilarni boshqarish faqat sanitariya masalasi bo'lib qolmay, balki iqtisodiy va ekologik ahamiyatga ega bo'lgan strategik yo'nalishga aylangan. Rivojlangan mamlakatlarda chiqindilarni qayta ishlash, ikkilamchi xomashyo sifatida foydalanish va energiya ishlab chiqarishda qo'llash keng yo'lga qo'yilgan. Shu sababli maishiy chiqindilarni boshqarishning ekologik va gigiyenik jihatlarini chuqur o'rganish muhim ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Maishiy chiqindilar tushunchasi va tasnifi

Maishiy chiqindilar deganda aholi turar joylari, jamoat binolari, savdo va xizmat ko'rsatish obyektlari faoliyati natijasida hosil bo'ladigan qattiq va suyuq chiqindilar tushuniladi. Ular tarkibi va fizik xususiyatlariga ko'ra turlicha bo'lishi mumkin.

Date: 19th June-2026

Qattiq maishiy chiqindilar tarkibiga oziq-ovqat qoldiqlari, qog'oz, karton, plastmassa, rezina, metall va shisha kiradi. Suyuq maishiy chiqindilar esa kanalizatsiya oqovalari va boshqa maishiy faoliyat natijasida hosil bo'ladigan suyuqliklardan iborat.

Zamonaviy ekologik tasnifga ko'ra chiqindilar biologik parchalanadigan va biologik parchalanmaydigan turlarga bo'linadi. Oziq-ovqat qoldiqlari va organik moddalar tabiiy ravishda parchalanadi. Plastmassa, polietilen va ayrim sintetik materiallar esa yuzlab yillar davomida saqlanib qolishi mumkin.

Maishiy chiqindilarning ekologik ahamiyati

Atrof-muhitni muhofaza qilish tizimida maishiy chiqindilarni boshqarish muhim o'rin tutadi. Chiqindilar noto'g'ri joylashtirilganda tuproq, suv va atmosfera havosining ifloslanishiga sabab bo'ladi.

Tuproqning ifloslanishi eng ko'p uchraydigan ekologik muammolardan biridir. Chiqindixonalarda yig'ilgan chiqindilar tarkibidagi zaharli moddalar yomg'ir suvlari bilan tuproqqa singib boradi. Natijada tuproqning fizik va kimyoviy xususiyatlari o'zgaradi, uning unumdorligi pasayadi va biologik xilma-xillik zarar ko'radi.

Yer osti va yer usti suvlarining ifloslanishi ham muhim ekologik xavf hisoblanadi. Chiqindixonalarda hosil bo'ladigan filtrat tarkibida og'ir metallar, organik birikmalar va patogen mikroorganizmlar bo'lishi mumkin. Ushbu moddalar suv manbalariga tushganda ichimlik suvi sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Atmosfera havosining ifloslanishi chiqindilarni ochiq joylarda yoqish natijasida yuzaga keladi. Bunday hollarda karbonat angidrid, uglerod oksidi, dioksinlar va boshqa zararli moddalar ajralib chiqadi. Ushbu gazlar inson salomatligi uchun xavfli bo'lib, global iqlim o'zgarishiga ham hissa qo'shadi.

Chiqindilar va iqlim o'zgarishi

So'nggi yillarda maishiy chiqindilar va iqlim o'zgarishi o'rtasidagi bog'liqlik alohida e'tibor qozonmoqda. Organik chiqindilarning anaerob parchalanishi natijasida metan gazi hosil bo'ladi. Metan issiqxona effekti hosil qiluvchi eng kuchli gazlardan biri hisoblanadi.

Yirik chiqindixonalar atmosferaga katta miqdorda metan chiqarishi mumkin. Shu sababli ko'plab mamlakatlarda chiqindixonalardan ajralib chiqadigan gazlarni yig'ish va energiya ishlab chiqarishda foydalanish amaliyoti joriy etilgan.

Maishiy chiqindilarning gigiyenik ahamiyati

Gigiyena nuqtai nazaridan chiqindilar inson salomatligiga bevosita ta'sir qiluvchi omillardan biridir. Chiqindilar o'z vaqtida olib chiqilmasa yoki noto'g'ri saqlansa, mikroorganizmlar va zararkunandalar ko'payishi uchun qulay muhit yuzaga keladi.

Pashshalar, chivinlar, kemiruvchilar va boshqa zararli organizmlar chiqindilar orqali turli kasallik qo'zg'atuvchilarini tarqatishi mumkin. Ayniqsa ichak infeksiyalari, gelmintozlar va ayrim zoonoz kasalliklar sanitariya holatining yomonlashuvi bilan chambarchas bog'liq.

Date: 19th June-2026

Chiqindilar parchalanishi natijasida hosil bo'ladigan hidlar ham aholi salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ular bosh og'rig'i, ko'ngil aynishi va psixosotsial noqulayliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Sanitariya-gigiyena talablarining ahamiyati

Maishiy chiqindilarni boshqarishda sanitariya me'yorlariga rioya qilish muhim hisoblanadi. Chiqindilar maxsus konteynerlarda yig'ilishi, belgilangan muddatlarda olib chiqilishi va sanitariya qoidalariga muvofiq utilizatsiya qilinishi lozim.

Aholi yashash joylarida chiqindilarni yig'ish maydonchalari turar joylardan ma'lum masofada joylashtirilishi kerak. Konteynerlar muntazam yuvilishi va dezinfeksiya qilinishi sanitariya holatini yaxshilaydi.

Chiqindilarni boshqarishning zamonaviy usullari

Bugungi kunda maishiy chiqindilarni boshqarishda integratsiyalashgan yondashuv qo'llanilmoqda. Ushbu tizim chiqindilar hosil bo'lishini kamaytirish, qayta foydalanish va qayta ishlash tamoyillariga asoslanadi.

Chiqindilarni saralash zamonaviy boshqaruvning muhim bosqichidir. Plastmassa, qog'oz, metall va shisha alohida yig'ilganda ularni qayta ishlash samaradorligi oshadi.

Qayta ishlash natijasida yangi mahsulotlar ishlab chiqariladi va tabiiy resurslardan foydalanish hajmi kamayadi. Masalan, qayta ishlangan qog'oz daraxtlarni kesish hajmini kamaytiradi, qayta ishlangan plastmassa esa neft mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojni qisqartiradi.

Kompostlash texnologiyasi

Organik chiqindilarni qayta ishlashning eng samarali usullaridan biri kompostlash hisoblanadi. Ushbu jarayon davomida organik moddalar mikroorganizmlar ta'sirida parchalanib, unumdor o'g'itga aylanadi.

Kompostlash chiqindilar hajmini kamaytiradi, chiqindixonalarga tushadigan yuklamani pasaytiradi va qishloq xo'jaligida foydalanish mumkin bo'lgan mahsulot olish imkonini beradi.

Chiqindidan energiya olish

Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda chiqindilar energiya manbai sifatida ham foydalanilmoqda. Maxsus texnologiyalar yordamida chiqindilarni yoqish orqali elektr energiyasi va issiqlik ishlab chiqariladi.

Bunday texnologiyalar chiqindilar hajmini kamaytirish bilan birga energiya ta'minotiga ham hissa qo'shadi. Biroq ekologik xavfsizlik talablariga qat'iy rioya qilish zarur.

Aholining ekologik madaniyatini oshirish

Maishiy chiqindilarni samarali boshqarish faqat texnologik tadbirlar bilan cheklanmaydi. Aholining ekologik madaniyati va ekologik mas'uliyati ham muhim ahamiyatga ega.

Fuqarolar chiqindilarni saralash, qayta ishlash imkoniyatlaridan foydalanish va ortiqcha iste'molni kamaytirish orqali ekologik muammolarni hal etishga hissa qo'shishlari mumkin.

Date: 19th June-2026

Maktablar, oliy ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalarida ekologik ta'limni rivojlantirish chiqindilar bilan bog'liq muammolarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa

Maishiy chiqindilarni boshqarish ekologik xavfsizlik va aholi salomatligini ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Chiqindilarning noto'g'ri boshqarilishi tuproq, suv va atmosfera havosining ifloslanishiga, sanitariya-gigiyena holatining yomonlashishiga hamda turli kasalliklarning tarqalishiga sabab bo'lishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda chiqindilarni saralash, qayta ishlash, kompostlash va energiya olish texnologiyalaridan foydalanish ekologik muammolarni kamaytirishning samarali usullari hisoblanadi. Shu bilan birga, aholining ekologik madaniyatini oshirish va chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish barqaror rivojlanishning muhim shartlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Kelajakda maishiy chiqindilarni boshqarish sohasida innovatsion texnologiyalarni joriy etish, qayta ishlash infratuzilmasini rivojlantirish va ekologik ta'limni kuchaytirish atrof-muhitni muhofaza qilish hamda aholi salomatligini saqlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. World Health Organization. *Global Analysis of Health Care Waste in the Context of COVID-19*. Geneva; 2022.
2. United Nations Environment Programme. *Global Waste Management Outlook 2024*. Nairobi; 2024.
3. World Bank. *What a Waste 2.0: A Global Snapshot of Solid Waste Management to 2050*. Washington DC; 2018.
4. Hoornweg D., Bhada-Tata P. *What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management*. World Bank Publications; 2019.
5. Tchobanoglous G., Kreith F. *Handbook of Solid Waste Management*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill; 2021.
6. Vesilind P.A., Worrell W.A., Reinhart D.R. *Solid Waste Engineering*. 3rd ed. Boston: Cengage Learning; 2020.
7. Kaza S., Yao L., Bhada-Tata P., Van Woerden F. Municipal Solid Waste and Environmental Health. *Waste Management Journal*. 2022;138:56–67.
8. Wilson D.C. Development drivers for waste management. *Waste Management & Research*. 2021;39(1):3–15.
9. Kumar S., Smith S.R., Fowler G. Challenges in municipal solid waste management. *Journal of Environmental Management*. 2021;286:112–124.
10. Abdel-Shafy H.I., Mansour M.S.M. Solid waste issue: Sources and management. *Egyptian Journal of Petroleum*. 2020;29(1):127–138.